

"השרח החלבי" לתורה

הסורית ונאמרו בתשעה באב, ועניינן חורבן בית המקדש;⁸ וכן "עשרת הדיברות" שיש הנוהגים לאמרם בשבת "מתן תורה" ואחרים בחג השבועות.

בכתבי יד מצאנו יצירות ספרותיות בערבית היהודית, אם כתרגום אם כמקור. תרגום של "ספר הישר" נשתמר בכתב יד מן המאה השמונה-עשרה, ובמיוחד נשתמרה שירה עממית חילונית הכוללת מאות שירי "מוושחאת" ועשרות שירים עממיים שנשתמרו בחמשה כתבי יד של פיוטים שמעורבים בהם פיוטים בעברית ושירה בערבית הכתובה באותיות עבריות. וכן יש כתבי יד שיש בהם רק יצירות שיריות עממיות.⁹ סיפורים אחדים בערבית היהודית החלבית הוקלטו במסגרת "המרכז לחקר מסורות קהילות ישראל",¹⁰ על ידי ועל ידי משה נבו (קורפוס שעל פיו כתב את עבודת הדוקטור שלו על "הלהג הערבי של יהודי העיר חלב").¹¹

4. יצירות ספרותיות בערבית היהודית הקשורות בתנ"ך

כמו בכל קהילות יהודי המזרח, כן גם בקהילות יהודי סוריה, עמד התנ"ך במרכז הלימוד והחינוך. לפי היצירה הענפה שהייתה סביבו, הן בעברית הן בערבית היהודית, ניתן לומר שהתנ"ך היה אהוב ביותר על יהודי סוריה אף יותר מאשר בקהילות יהודיות אחרות, וריבוי הסוגים הספרותיים בערבית היהודית סביב המקרא יוכיח זאת. לצד התרגומים לספרי התנ"ך, יצרו יהודי סוריה גם סוגים ספרותיים נוספים הקשורים בו, ואלה הם:

- א. פרפרזה שירית לספרים מן התנ"ך
 - ב. רשימות תרגומים למילים קשות בספרי התנ"ך
 - ג. פרשנות לתנ"ך
 - ד. תרגומי תנ"ך
- להלן נדון בקצרה בשלושת הסוגים הראשונים ובהרחבה באחרון.

א. פרפרזה שירית לספרים מן התנ"ך
איתרתי כתב יד אחד שיש בו פרפרזה שירית לספר בראשית בהיקף רב. זמנו של כתב היד ככל הנראה ראשית המאה השמונה-עשרה, ויש בו סדרות של שירים מרובעים מחורזים לפי סדר אלפביתי פעמים הרבה. כתב היד נמצא בספרייה הלאומית בפריז. יהודי סוריה הדפיסו בני-יורק תרגום למגילת שיר השירים בצורה שירית מחורזת, אף הוא בצורת מרובעים.¹²

8. על ספרות זו ראה בספרי יערי והראל הנזכרים בהערה הקודמת.
9. באיתור כתבי היד שחברו יהודי סוריה בערבית יהודית אני עוסק זה למעלה מעשרים וחמש שנים ועתה יש בידי כשלושים כתבי יד, בעיקר מצילומים שהשגתי ממקומות רבים בעולם.
10. ראה פלמן 1978, עמ' 257.
11. נבו 1992.
12. עבוד 1916.

יהודי חלב נמצאת ביניהן מבחינה גאוגרפית ותרבותית, הלוא הן קהילות מצרים ועיראק. במסגרת המפעל הגדול של "משגב ירושלים" לכתוב את "תולדות היהודים בארצות המזרח" הייתה קהילת יהודי מצרים הראשונה שנכתב עליה ספר מדעי רב היקף בשם "תולדות יהודי מצרים בתקופה העות'מאנית (1517-1914)", שמחקריו נכתבו על ידי ארבעה-עשר חוקרים (670 עמודים).⁵ ההפתעה הגדולה ביותר למקרא ספר זה היא שלספרותם של יהודי מצרים, שנכתבה בערבית היהודית במשך ארבע מאות שנה, אין זכר בספר זה. ספרותם של יהודי מצרים בערבית היהודית המצרית כוללת עשרות כתבי יד וספרים ומשתרעת על תחומי יצירה רבים, וראוי היה שתכלול בספר זה.⁶ גם ספרות יהודי עיראק שנכתבה בערבית היהודית לא זכתה לפרסום ולמחקר, פרט לפרסומיו של כתב השורות בנושא זה שהעלו אותה למחקר ולפרסום בציבור.⁷

גם ספרות יהודי סוריה, כמו ספרות יהודי מצרים ויהודי עיראק, רבה היא ומצויה בדפוסים ישנים, בכתבי יד ובהקלטות. בספרות זו יש יצירות הקשורות בתנ"ך, כמו תרגומים, פירושים, פרפרזות ורשימות מילים; לצד ספרות שאינה קשורה ישירות בתנ"ך, הכוללת ספרות ליטורגית, ספרות מוסר וספרות עממית חילונית. תחילה נדון בקצרה בספרות בערבית היהודית שאינה קשורה בתנ"ך, ונתעכב בהרחבה בספרות בערבית היהודית הקשורה בתנ"ך.

3. יצירות ספרותיות בערבית היהודית שאינן קשורות בתנ"ך

יצירות ספרותיות בערבית היהודית של יהודי סוריה שאינן קשורות בתנ"ך נמצאות אף הן בדפוסים ישנים, בכתבי יד ובהקלטות.

בדפוסים של יהודי חלב וירושלים נתפרסמו בלשון הערבית היהודית של יהודי סוריה ספרות ליטורגית שהייתה בשימוש הקהילה היהודית שבסוריה, כגון: "הגדה של פסח", במקור ובתרגום ערבי-יהודי; "אגרת פתרון מי כמוך" – פיוט עברי המתורגם לערבית היהודית, שנקרא בבית הכנסת ב"שבת זכור" שלפני פורים; "אזהרות" של אבן גבירול ליום ראשון של שבועות וליום שני של שבועות, שתורגמו לערבית היהודית הסורית, ונאמרו בבית הכנסת בחג השבועות; "קצת חנה", "קצת ירמיה" ו"קצת זכריה", שנכתבו בערבית היהודית

5. ראה לנדאו 1988.
6. על תרגומי התנ"ך בערבית היהודית מצרית ראה הערות אבישור 1988, עמ' 39-54; אבישור 1994, עמ' 31-32. על קורפוס הערבית-היהודית החדשה במצרים ראה אבישור 1992, עמ' 12. על סיפורי עם ממצרים בערבית היהודית ראה אבישור 1992, עמ' 165-182; אבישור 1998, עמ' 53-85.
7. על הספרות העממית של יהודי בבל בערבית-היהודית, ראה אבישור 1979, עמ' 83-90. על השירה העממית ראה אבישור 1987; אבישור 1994. על הסיפר ראה אבישור 1992. על הפתגם ראה אבישור 1997. על תרגומי תנ"ך ראה אבישור 1991, עמ' 139-166. על התמורות שנתחוללו בספרות יהודי עיראק במאתיים השנים האחרונות, ראה אבישור 1996.